

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

ОВЧАРУК Ольга Володимирівна

УДК 130.2:[124.4:111.32](091)

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ВИМІРИ ІДЕАЛУ ЛЮДИНИ
У ПРОСТОРІ КУЛЬТУРИ ХХ — ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ**

26.00.01 — теорія та історія культури

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора культурології

Київ — 2018

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Роботу виконано на кафедрі культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв (м. Київ), Міністерство культури України.

Науковий консультант: доктор культурології, професор
Герчанівська Поліна Евальдівна,
Національна академія керівних кадрів
культури і мистецтв,
завідувач кафедри культурології
та інформаційних комунікацій

Офіційні опоненти: доктор культурології, доцент
Кривошея Тетяна Олександрівна,
Національна музична академія України
імені П. І. Чайковського,
професор кафедри теорії та історії культури

доктор культурології, доцент
Смоліна Ольга Олегівна,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля,
професор кафедри філософії, культурології
та інформаційної діяльності

доктор філософських наук, професор
Залужна Алла Євгенівна,
Національний університет водного господарства
та природокористування,
професор кафедри філософії

Захист відбудеться 29 березня 2018 р. о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.850.01 у Національній академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 15, ауд. 201.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за адресою: 01015, м. Київ, вул. Лаврська, 9, корпус 11.

Автореферат розіслано 28 лютого 2018 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
доктор історичних наук

В. В. Карпов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Гуманістична сутність культурологічного знання, багатозначність його наукової картини світу, разом з тим, криза фундаментальних основ соціального буття сучасної людини – спричиняють звернення до смислового простору культури, у якому акумульовано ідеальні зразки будь-якого явища. Чи не найважливішим та найістотнішим серед них є праобраз людини — її ідеал. Включений у специфічну логіку розвитку культури він в усі часи поставав як її смислова домінанта у діалозі різноманітних типів світорозуміння. Втім, в умовах сучасних глибинних трансформацій потребує нових — культуроцентричних — вимірів осмислення.

З огляду на це, сучасна культурологічна думка, подолавши кризу ідеології Постмодерну (від «смерті суб'єкта» – до «воскресіння суб'єкта»), метанаративів (Ж.-Ф. Ліотар) й метанаративу людини, заново повертається до ціннісної рефлексії на основі синтезу метафізики та деконструкції, через поєднання класичної та неklasичної картин світу, відновлюючи суб'єктність людини в постмодерній культурній реальності, позначеній плюральністю та інтертекстуальністю. Відтак, ідеал людини як антропологічний ідеал культури, ключова фігура соціокультурної творчості постає невід'ємною складовою культурологічної проблематики, універсальної *людинотворчої парадигми культури*, осмислення якої стає можливим з позицій вироблення інноваційної культурологічної пізнавальної стратегії.

Водночас проблема ідеалу, зокрема ідеалу людини, актуалізована світовою науковою спільнотою у вимірах вироблення ціннісних орієнтирів подальшого розвитку людства. Про це свідчить проблематика XI Всесвітнього Конгресу з діалогу та універсалізму «Цінності та ідеали: теорія і практика» («Values and ideals: theory and praxis») (Варшава, 2016 р.). Особливої значущості проблема ідеалу людини набуває в умовах сучасних українських реалій, оскільки вітчизняне суспільство вже відмовилося від попередніх нормативно-ціннісних регуляторів, які перестали домінувати в духовному житті соціуму. Втім, нові ціннісні системи ще перебувають на стадії становлення, а з ними і образ ідеалу людини, що має бути сформований у відповідності із сучасними вимогами як загальнокультурного, так і державницького характеру.

В сучасному гуманітарному просторі проблема конституювання буття людини в смисловому просторі культури залишається пріоритетною для наукових пошуків вітчизняних та зарубіжних вчених. Провідними є дослідницькі напрями, у яких світ людини осмислюється у взаємодії антропокультурного та соціокультурного (Є. Андрос, Є. Бистрицький, В. Горський, В. Кремень, С. Кримський, В. Личковах, М. Мамардашвілі, В. Межуєв, І. Надольний, М. Попович, А. Федь, В. Хамітов та ін.), з позицій формування ціннісно-смислових засад людського існування у просторі культури (С. Безклубенко, Ю. Богуцький, П. Герчанівська, А. Залужна, Ю. Сабадаш, К. Свасьян, Г. Чміль, В. Чернець, В. Шейко, В. Шульгіна, О. Яковлев та ін.), у проекції осягнення культуротворчої сутності людини в парадигмах Модерну та Постмодерну (Є. Більченко, Т. Гуменюк, Т. Кривошея, Г. Меднікова, С. Неретіна,

О. Огурцов, О. Радугін, В. Розін, О. Смоліна, В. Федь, А. Флієр, А. Чаус та ін.). Значна кількість людиноцентричних досліджень свідчить про актуальність осмислення гуманітарною думкою феномену людини з позицій різних наукових парадигм.

Культурологічна наука звертається до людини як суб'єкта, творця та продукту культури, спираючись на теоретичні та практичні напрацювання багатьох сфер наукового пізнання — філософії та філософської антропології, класичної та неklasичної естетики, етнології, культур-антропології, психології та етнопсихології, мистецтвознавства тощо, залучаючи у власне предметне поле й творчі практики, спрямовані на духовне осягнення людини. В методологічному аспекті така широта дисциплінарного діапазону, з одного боку, потребує синкретичного поєднання різних типів мислення, притаманних для культурології — науковості, філософичності, художності, поетичності тощо. З іншого, — з огляду на складність досліджуваного феномену ідеалу людини, його багатовимірність та неоднозначність, окреслений міждисциплінарний синтез може бути ефективно використаний в оновленій системі культурологічних координат, методологічним принципом якої є парадигмальність у її метаконтекстуальному вимірі. Відтак, саме парадигмальність та парадигмальний підхід як методологічна домінанта постсучасної культурологічної теорії утворюють важливий аспект актуальності та методологічний орієнтир у дослідженні феномену людини.

Діалог гуманітарних знань, спрямований на осмислення різноманітних об'єктів культури, спонукає до розкриття нових смислів і значень категоріального апарату, породженого соціокультурним контекстом сучасної епохи. Це обумовлює необхідність здійснення культурологічної експлікації категорії ідеалу, адже сам ідеал як соціокультурний феномен виступає аксіологічним орієнтиром у розвитку культури, розумінні буття людини та соціуму. У цьому зв'язку, вагомим теоретичним підґрунтям стали дослідження вітчизняних вчених-естетиків (В. Бітаєв, М. Бровко, О. Воеводін, Л. Левчук, В. Личковах, О. Оніщенко, В. Панченко, О. Поліщук, Д. Скальська, О. Ухов, А. Федь та ін.), представників та послідовників Київської філософської світоглядно-антропологічної школи, заснованої П. В. Копніним та В. І. Шинкаруком (Є. Андрос, Є. Бистрицький, І. Бичко, М. Булатов, Б. Головка, В. Горський, С. Грабовський, С. Кримський, А. Лой, М. Попович, В. Табачковський, О. Яценко та ін.).

У цілому слід зазначити, що попри значний інтерес вчених до загальних проблем людини та культури як сфери її самореалізації та самоздійснення, великий обсяг накопиченого теоретичного та емпіричного матеріалу, можна констатувати відсутність спеціального дослідження, у якому людина як феномен культури поставала б об'єктом культурологічного осмислення. Втім, саме людиновимірний підхід до культури у поєднанні із парадигмальним поворотом постсучасної науки, що виводить культурологію на рівень трансдисциплінарних стратегій пізнання, дозволяє включити в цілому антропологічну проблематику в предметне поле культурологічного знання. У цьому контексті ідеал людини потребує переосмислення у ціннісно-смісловому просторі культури на

основі поліметодологічного синтезу різних наукових парадигм, об'єднаних хо-лістичною цілісністю та синергією пізнавальної стратегії культурології.

Відтак, окреслена сукупність чинників актуальності та стан наукової розробки проблеми обумовили вибір теми дослідження: **«Парадигмальні виміри ідеалу людини у просторі культури ХХ — початку ХХІ століття».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, науковими напрямами академії та кафедри, на якій виконувалася дисертація. Дослідження здійснено на кафедрі культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. Тема дисертації затверджена на засіданні Вченої ради НАКККіМ (протокол № 10 від 31.10.2013 р.), узгоджена з дослідницькою тематикою НАКККіМ: «Актуальні проблеми культурології: теорія та історія культури» (державний реєстраційний № 115U001572).

Формулювання наукової проблеми, нове розв'язання якої отримано в дисертації. Науковою проблемою представленої дисертації є теоретичне обґрунтування методологічних можливостей культурології у дослідженні антропологічної проблематики. Інноваційний підхід до її розв'язання полягає у залученні парадигмальності як метаметодології у вивченні феноменів, здатних акумулювати та транслювати значущі культурні смисли, вироблені в процесі історичного розвитку будь-якого типу культури. Запропонована в дисертації авторська культурологічна концепція ідеалу людини розширює проблемне поле та концептосферу сучасної культурологічної науки, дозволяє вдосконалити її методологічний інструментарій та розширити пізнавально-прогностичні можливості.

Мета і задачі дослідження.

Мета дослідження — культурологічна концептуалізація феномену «ідеал людини» на засадах парадигмальності як методологічної стратегії сучасної культурології.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких дослідницьких задач:

- узагальнити напрями розвитку антропологічного дискурсу в гуманітарному просторі ХХ — початку ХХІ століття;
- обґрунтувати підходи культурологічного осмислення людини як суб'єкта культури;
- дослідити трансформацію трактування феномену ідеалу з позицій класичного, некласичного та постнекласичного гуманітарного знання;
- розкрити культурологічну сутність концепту «ідеал» та довести доцільність його введення у концептосферу культурології;
- сформулювати концепцію ідеалу людини в парадигмі культурологічного знання;
- визначити сутність парадигмального підходу з позицій методології культурології;
- узагальнити підходи та специфіку осмислення ідеалу людини в межах наукових парадигм, сформованих на початку ХХ століття;
- висвітлити особливості поглядів на ідеал людини в культур-філософській спадщині вчених української діаспори;

– виявити специфіку трансформації феноменів ідеалу та ідеалу людини в смислового універсумі тоталітарної культури;

– охарактеризувати світоглядні орієнтири художнього та філософського осмислення ідеалу людини вітчизняною гуманітаристикою в другій половині ХХ століття;

– проаналізувати зміст інтерпретацій людини в культурі Постмодерну;

– визначити ключові проєкції осмислення ідеалу людини вітчизняною гуманітарною думкою кінця ХХ – початку ХХІ століття, узагальнити атрибутивні характеристики антропологічного ідеалу сучасної культури.

Об'єкт дослідження — ідеал людини як феномен культури.

Предмет дослідження — трансформація ідеалу людини в парадигмах культури ХХ — початку ХХІ століття.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження стала загальнонаукова теорія пізнання та конкретнонаукова методологія культурології, що ґрунтується на принципах плюральності, полісистемності, трансдисциплінарності. Залучення вказаних методологічних засад дозволило дотримуватися у дослідженні множинності підходів, що обумовлено складністю внутрішньої динаміки досліджуваного феномену. *Синергетичний підхід* залучений як методологічна основа для аналізу складних систем — людини та культури, здатних до самоорганізації та саморозвитку. *Аксіологічний підхід* — для культурологічного осмислення людини у вимірах трансформації ціннісних орієнтирів та ідеалів різних культурних парадигм. *Історико-культурний підхід* залучений для осягнення людини в історичному контексті, в динаміці якого культура постає життєвою реальністю людського буття. *Культур-герменевтичний підхід* використаний для інтерпретацій текстів як явищ культури шляхом реконструкції різних видів контекстів. *Мета-антропологічний підхід* дозволив долучити до осмислення ідеалу людини надбання різних антропологічних вчень.

Для вирішення завдань дослідження було використано наступні методи: *аналітичний* — для вивчення філософських, культурологічних, історичних, мистецтвознавчих праць з антропологічної проблематики; *термінологічного аналізу* — для здійснення культурологічної експлікації понять «ідеал» та «ідеал людини»; *проблемно-хронологічний* — дозволив структурувати значний обсяг фактологічного матеріалу крізь призму проблеми «людина-культура», проаналізувати та розв'язати її у хронотопі соціокультурних процесів ХХ — початку ХХІ століття; *структурно-функціональний* — для аналізу структури гуманітарного знання, його зовнішніх та внутрішніх зв'язків із різними науковими парадигмами; *феноменологічний* — для розкриття сутності й конкретизації феноменів ідеалу та ідеалу людини, їх трансформації у різних типах культурної свідомості; *семіотичного аналізу* — для реконструкції смислів, знаків та символів, закладених в теоріях філософського та художнього осмислення ідеалу людини; *деконструкції* — для перетрактування смислових констант з позицій постнекласичного знання; *моделювання* — для здійснення культурологічного прогнозування щодо подальших тенденцій розвитку уявлень про антропологічний ідеал культури Постмодерну; *теоретичного узагальнення* — для підведення підсумків дослідження.

Теоретичну основу дослідження складають:

– філософські, культур-філософські, культурологічні рефлексії щодо проблеми «людина — культура» (Є. Андрос, В. Біблер, Л. Баткін, Ю. Богуцький, Є. Бистрицький, Є. Більченко, П. Гуревич, А. Залужна М. Каган, В. Кремень, С. Кримський, В. Личковах, М. Мамардашвілі, С. Неретіна, М. Попович, О. Огурцов, О. Радугін, В. Розін, К. Свасьян, В. Табачковський, М. Епштейн, А. Федь, Н. Хамітов, Г. Чміль, В. Шейко, В. Шинкарук та ін.);

– науковий доробок вчених-естетиків (В. Бітаєв, Ю. Борєв, М. Бровко, О. Воєводін, В. Личковах, О. Оніщенко, О. Поліщук, Л. Столович, А. Федь та ін.), а також вчених різних сфер гуманітаристики — соціальної філософії, естетики, педагогіки, психології, соціології, лінгвістики, етнології, етики, культурології тощо (В. Андрущенко, О. Базалук, Г. Берегова, Є. Більченко, В. Білик, О. Вишневський, С. Грабовський, Л. Губерський, І. Зязюн, С. Клепко, В. Кремень, О. Колесник, М. Култаєва, В. Лутай, І. Надольний, Ю. Сабадаш, В. Ягупов та ін.), у якому проблема ідеалу людини осмислюється в межах гуманістичної парадигми у проекції функціонування різних форм соціальних практик;

– праці, присвячені розробці теорії ідеалу та проблеми ідеального (В. Давидович, Д. Дубровський, Е. Ільєнков, М. Ліфшиц, О. Яценко та ін.), осмисленню ідеалу у філософському та філософсько-естетичному (Ю. Афанаєв, В. Бітаєв, М. Бровко, Ю. Борєв Г.-Г. Гадамер, Е. Касирер, Г. Коген, О. Воєводін, Л. Левчук, І. Надольний, О. Оніщенко, В. Панченко, О. Поліщук, Л. Столович, О. Ухов, А. Федь, В. Хмара, Г. Шпет та ін.), суспільно-політичному (В. Барков, Г. Дашутін, В. Корнієнко та ін.) вимірах, а також роботи, що віддзеркалюють різні точки зору на сутнісну природу ідеалу та його перспективи в умовах сучасних соціокультурних трансформацій (В. Лекторський, Н. Мудрагей, А. Новіков, Є. Нікітін, А. Нікітіна, Є. Черткова, Л. Чорна та ін.);

– фундаментальні дослідження з методології гуманітарних наук (І. Андрущенко, М. Булатов, О. Вусатюк, В. Ільїн, В. Кохановський, М. Култаєва, В. Кремень, П. Копнін, С. Лінецький, Т. Лешкевич, О. Мельничук, І. Надольний, Т. Орлова, В. Стьопін, В. Сіверс, М. Туровський, І. Фролов, В. Шинкарук та ін.), а також праці, що визначили концептуальні засади методологічної парадигми культурологічного знання (О. Антонюк, Ю. Богуцький, М. Бровко, Є. Більченко, П. Герчанівська, А. Гуревич, Б. Парахонський, О. Погорілий, М. Собуцький, О. Колесник, О. Кравченко, В. Розін, В. Шейко, В. Шульгіна, А. Флієр, О. Яковлев та ін.);

– дослідження, з проблем культурної антропології та етнокультурології зарубіжних (Ф. Боас, Р. Бенедікт, А. Белік, А. Кардінер, К. Клакхон, К. ДюБуа, Кл. Гірц, С. Лур'є, Р. Лінтон, М. Мід, Е. Сепір, Е.-Б. Тайлор, Дж.-Дж. Фрезер, І. Халлоуел, Дж. Хонігман та ін.) та вітчизняних (С. Безклубенко, М. Борисенко, Б. Головка, І. Данилюк, В. Капелюшний, В. Личковах, Л. Малес, Ю. Сугрובה, А. Швецова, В. Щербина та ін.) вчених;

– ідеї мислителів, які зверталися до антропологічних проблем у вимірах аналізу феномену тоталітаризму та тоталітарної культури (Х. Арєндт, Т. Адорно, І. Голомшток, Є. Добренко, С. Іванов, С. Кара-Мурза, Г. Маркузе, В. Паперний, Г. Почепцов, Е. Фромм та ін.);

– філософські рефлексії, спрямовані на осмислення мистецтва у системі культури, здійснене зарубіжними (Дж. Віко, Г. Гегель, І. Кант, М. Каган, М. Мамардашвілі, П. Рікер, Ф. Шеллінг, А. Шопенгауер та ін.) та вітчизняними (М. Бровко, В. Горський, Т. Гуменюк, О. Забужко, Н. Корабльова, В. Панченко, М. Попович, С. Уланова, А. Федь, В. Федь та ін.) вченими;

– культурфілософська рефлексія щодо феномену людини у парадигмах Модерну, Постмодерну у працях вітчизняних (О. Базалук, Є. Більченко, В. Горський, П. Герчанівська, Т. Гуменюк, Л. Левчук, В. Личковах, Ю. Сабадаш, А. Чаус, Г. Чміль та ін.) та зарубіжних (Ж. Батай, Ж. Бодрійяр, Ю. Габермас, Е. Гуссерль, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, М. Епштейн, Е. Левінас, А. Ізвеків, П. Козловські, Ф. Фукуяма та ін.) вчених.

Наукова новизна одержаних результатів визначається необхідністю осмислення ідеалу людини як феномену культури на засадах парадигмальності як методологічної стратегії культурології. Сформульоване теоретичне положення конкретизується у таких тезах:

Вперше:

– у сучасній теорії та історії культури здійснено культурологічну концептуалізацію феномену «ідеал людини», який у просторово-часовому континуумі будь-якої культурно-історичної епохи постає як *універсалія культури*. У методологічному вимірі «ідеал людини» набуває значення *теоретичної моделі*, зміст якої розкривається з різних пізнавальних позицій — гносеологічної, логічної, когнітивної, втім, тяжіє до перцептуальної картини світу, центрованої суб'єктом. Як вияв свідомості, зокрема культурної, ідеал людини виявляється через *образ* – універсальний знак інформаційного обміну, синтезований візуальний код, який через художньо-мистецькі форми та практики культури здатний передавати значущі світоглядно-ціннісні настанови певної культурної епохи. Єдність цих складових дозволяє методологічно розкрити феномен ідеалу людини з позицій універсальності його *змісту, процесу утворення та механізму об'єктивації*;

– у контроверзі філософського, філософсько-естетичного, культурфілософського, мистецтвознавчого дискурсів експліковано концепт «ідеал» у культурологічній парадигмі. У її вимірах ідеал як взірець досконалості, що формується у просторі культурної свідомості, постає як культурний код, через який здійснюється міжпоколінна трансляція ціннісних смислів культури на метарівнях сприйняття, виявляється причетність людини до заданого цим кодом культурно-історичного універсуму. Ідеал як феномен культури, наділений ціннісними вимірами універсальності та абсолютності, синтезуючи вербальне та візуальне, виступає як квінтесенція культури. Він виявляється в будь-яких її формах (наука, освіта, політика, мистецтво, релігія тощо), арт-практиках (дизайн, мода, реклама, іміджмейкінг тощо), системах комунікацій (Інтернет, віртуальний простір), створює системоутворююче — ціннісне ядро усякої конкретно-історичної культури й тим самим проектує уявлення про ідеал людини у парадигмальних вимірах;

– визначено, що парадигмальність як ознака постнекласичної науки в сучасній культурології постає методологічною стратегією, яка забезпечує всебіч-

не, багаторівневе вивчення культурних явищ на основі інтеграції різних наукових парадигм, сформованих у їх межах дискурсів, підходів та типів мислення;

– обґрунтовано теоретичні засади використання парадигмального підходу як методологічного інструментарію для осмислення людини та культури — відкритих систем, здатних до самоорганізації та саморозвитку;

– доведено, що запропонована парадигмальна стратегія дослідження ідеалу людини крізь призму трьох методологічних складових — як універсалії культури, теоретичної моделі та образу дозволяє виявити специфіку його трансформації у вимірах культурних парадигм Модерну та Постмодерну;

– здійснено комплексне дослідження культурологічних концепцій ідеалу людини, сформованих у контексті різних наукових дискурсів. Це дозволило обґрунтувати глибинну гуманістичну сутність культурологічного знання, його здатність виступити «культурологічною антропологією» у процесах осмислення культури як сфери універсального вдосконалення буття людини, презентувати культурологію серед сучасних антропологічних вчень із власною міждисциплінарною матрицею;

– представлено авторську типологію культурологічних концепцій, спрямованих на розкриття сутності ідеалу людини як феномену культури в культурологічному модусі осмислення.

Уточнено:

– поняття «культурна свідомість», що інтерпретується як смисли культури та їх знаково-символічні об'єктивації. Їх виявом стають різні культурні форми та сучасні арт-практики, у просторі яких стає можливим конструювання образу людини як антропологічного ідеалу культури;

– сутнісні риси тоталітарної культури, у парадигмі якої продукуються деструктивні форми існування людини, відбувається редукування її особистісної реалізації;

Набули подальшого розвитку:

– наукові уявлення про постнекласичну методологію осмислення антропологічної проблематики в культурології;

– підходи щодо осмислення ролі українських вчених – представників української діаспори – у формуванні теоретичних засад вітчизняної культурологічної думки, їх внеску в розвиток європейської гуманітаристики;

– положення, що сприяють вдосконаленню політики української держави в гуманітарній та культурній сфері.

Запропоновано новий погляд:

– на методологічний статус культурологічних концепцій в опануванні нових смислових пластів культури крізь призму осягнення її гуманістично-антропологічного універсуму;

– на пізнавальні можливості культурологічного знання, здатного об'єднати різновекторні теоретичні дискурси, здобутки сучасних культурних практик у виробленні концептуалізованих уявлень про ідеал людини, що постає як невід'ємна складова динаміки розвитку культури, формує модель діалогу різних культурно-історичних типів світорозуміння та дозволяє виявити шляхи еволюції сучасної культури.

Наукове значення та практична цінність одержаних результатів дослідження. Дисертація має концептуальне значення для подальшого розширення предметного поля культурології, вироблення нового напрямку культурологічних досліджень, спрямованого на поглиблення сутнісного змісту культури у його значущих ціннісно-сміслових параметрах, у координатах яких формується бажаний для певного типу культури антропологічний ідеал. Запропонована культурологічна концепція ідеалу людини дозволяє вивчати історію культури, зокрема культуротворчі процеси, у вимірах персоналізованої історії, утверджуючи людиновимірний підхід до культури. Переосмислення усталених категорій, засвідчує формування постнекласичних моделей культурологічного дискурсу й тим самим сприяє розширенню категоріально-понятійного апарату сучасної теорії та історії культури.

Матеріали дослідження можуть бути використані в академічних курсах з історії та теорії культури, культурології, історії культури України, а також для розробки спецкурсів з антропологічних проблем культури та художньої творчості.

Апробація результатів дослідження здійснювалася в доповідях на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Засоби масової інформації як феномен культури і культура у засобах масової інформації» (Київ, НАКККиМ, 10–11 червня 2011 р.); «Культурна політика в контексті полікультурного світу» (Київ, МКУ, НАКККиМ, УЦКД, Національна історична б-ка України, 28–30 вересня 2011 р.); «Діалог культур: дослідження, практики, виклики» (Київ, МКУ, Національний інститут стратегічних досліджень, Ін-т культурології НАМ України, НАКККиМ, 3–5 жовтня 2011 р.); «Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі ХХІ століття: традиції, концепції, перспективи» (Київ, 15–16 грудня 2011 р.); «Трансформація освіти і культура: традиції та сучасність» (Київ, НАКККиМ, 2–3 травня 2012 р.); «Інституційні засади культуротворення: історія та сучасність» (Київ, МКУ, Національний ін-т стратегічних досліджень, Ін-т культурології НАМУ, НАДУ при Президентові України, НАКККиМ, 11–12 травня 2012 р.); «Діалог культур у просторі полікультурного світу» (Київ, НАКККиМ, 9–10 листопада 2012 р.); «Сучасне мистецтвознавство: науковий та методичний аспекти» (Київ, КМАЕЦМ, 18–19 квітня 2013 р.); «Культурно-мистецька освіта: інституціональні трансформації в соціально-культурологічних парадигмах» (Харків, 23–24 травня 2013 р.); «Трансформаційні процеси в освіті і культурі» (Одеса-Київ-Варшава, 24–25 квітня 2013 р.); «Міжкультурний діалог: філософські засади формування» (Київ-Афіни-Патри-Салоніки-Ніш, 19–20 вересня 2013 р.); «Традиции и современное состояние культуры и искусств» (Минск, НАН Беларуси, 28–29 ноября 2013 г.); «Культура. Мистецтво. Діалог у часі та просторі» (Київ, КМАЕЦМ, 10 квітня 2014 р.); «Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ століття» (Одеса-Київ-Варшава, 29–30 квітня 2014 р.); «Діалог культур в контексті глобалізації» (Київ, НАКККиМ, 6 червня 2014 р.); «Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ ст. (Одеса, Київ, Варшава, 30 квітня 2014 р.); «Діалог культур: Україна-Греція: поліфонія діалогу у пост сучасній культурі» (Київ — Ретіммон, о. Крит, 19–27 вересня 2014 р.); «Інституційні засади процесів культуротворення в Україні ХХ–ХХІ ст. — етапи та напрями ро-

звітку» (Київ, Ін-т культурології НАМУ, Ін-т стратегічних досліджень, 14 листопада 2014 р.); «Українська культурно-мистецька практика в історичній ретроспективі» (Рівне, РДГУ, 15–16 листопада 2014 р.); «Традиции и современное состояние культуры и искусств» (Минск, НАН Беларуси, 24–26 ноября 2014 г.); «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, НАКККіМ, 16 квітня 2015 р.); «Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології» (Київ, НАКККіМ, 16 квітня 2015 р.); «Діалог культур: Україна-Греція (1000-річчя Афонської спадщини в Україні)» (Київ, НАКККіМ, 21–22 вересня 2015 р.); «Культура як феномен сучасного глобалізованого суспільства» (Рівне, РДГУ, 12–13 листопада 2015 р.); «Мистецькі реалізації універсальї культури. Зміна смислів» (Київ, НАМУ, Ін-т культурології НАМ України, Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМ України, 25 листопада 2015 р.); «Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики» (Переяслав-Хмельницький, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди», 15–16 березня 2016 р.); «Сучасне мистецтвознавство: науковий та методичний аспект» (Київ, КМАЕЦМ, 20 квітня 2016 р.); «Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу» (Київ, НАМУ, Ін-т культурології НАМУ, Ін-т проблем сучасного мистецтва НАМУ, 2–3 червня 2016 р.); «Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путра» (Київ, НАКККіМ, 20 листопада 2016 р.); Scientific and Pedagogic Internship «Education in the field of Politology, Sociology, History and Philosophy: perspective and priority directions of scientific research» (Lublin, Poland, November 27–December 1, 2017).

Текст та основні положення дисертаційної роботи апробовано на засіданнях кафедри культурології та інформаційних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.

Публікації. Основні результати та висновки дисертації викладено в одноосібній монографії, у 43 публікаціях, в т. ч.: одна колективна монографія, 14 статей – у наукових фахових виданнях України за напрямом «культурологія»; 9 статей – у наукових фахових виданнях, які включені до міжнародних науково-метричних баз; 2 статті – у науковому іноземному виданні; 17 статей – в інших наукових виданнях та збірниках матеріалів конференцій.

Кандидатська дисертація на тему «Розвиток музично-педагогічної думки в Україні на початку ХХ століття» була захищена у 2001 році за спеціальністю 13.00.01 — теорія та методика музичного виховання в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова. Матеріали кандидатської дисертації не використовувалися при написанні докторської дисертації.

Структура дисертації зумовлена її метою та дослідницькими завданнями. Робота складається з анотації (українською та англійською мовами) зі списком публікацій, вступу, 6 розділів (сімнадцять підрозділів), висновків, списку використаних джерел, додатків, до яких включено список публікацій за темою дисертації та відомості про апробацію результатів дисертації. Загальний обсяг тексту становить — 426 сторінок, основний — 350 сторінок (18 а. а.). Список використаних джерел налічує 590 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано наукову проблему, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методи дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів. Надано відомості про апробацію результатів дослідження, кількість публікацій, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі «**Людина у міждисциплінарному просторі культурологічного знання**», який складається з двох підрозділів, проаналізовано теоретичний досвід тих наукових парадигм, антропологічна рефлексія яких визначалася контекстом культури; виокремлено підходи культурологічного осмислення людини.

У підрозділі 1.1 «*Антропологічний дискурс гуманітаристики ХХ — початку ХХІ століття*» проаналізовано теоретичний доробок гуманітарної думки, компендіум якої склав основу для осмислення феномену людини у дискурсі культурології.

Зазначається, що в сучасній гуманітаристиці, розвиток якої відбувається на основі синергійного, ноосферного, планетарного мислення, ідей екогуманізму та універсалізму, проблема людини залишається однією з найактуальніших. З огляду на це, антропологічна парадигма стала визначальною для становлення різних сфер гуманітарних знань ХХ — початку ХХІ століття. Так, у дискурсі філософської антропології (М. Шелер, А. Гелен, В. Дільтей, Г. Плеснер та ін.) було поставлено питання про людське буття, виявлено його антропологічні інваріанти та універсалії. Із появою таких напрямів філософії, як філософія життя, персоналізм та екзистенціалізм, психоаналіз, феноменологія, герменевтика, структурна та постмодерністська антропологія відбулося формування некласичних уявлень про складність та багатогранність феномену людини, невловимість та парадоксальність її природи.

В межах культурної антропології вченими-антропологами (Ф. Боас, Р. Бенедікт, К. ДюБуа, А. Кардінер, К. Клакхон, Р. Лінтон, М. Мід, Дж. Хонігман та ін.) було покладено початок систематичним пошукам соціально-історичних основ функціонування етносу, виявленню стійких формоутворень, що відповідають людській природі та пояснюються через її властивості. Подальший процес формування теоретичних засад культурної антропології відбувся завдяки дослідженням українських та зарубіжних вчених (С. Безклубенко, А. Белік, Б. Головка, С. Лур'є, Ю. Сугрובה та ін.).

Зазначено, що в контексті культур-філософської парадигми осмислення людини відбулося з позицій різних підходів. Зокрема, як творця культури у її ціннісних вимірах (В. Віндельбандт, Г. Ріккерт, П. Т. де Шарден та ін.). Культур-філософія Постмодерну (Ж. Бодріяр, Р. Барт, Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ф. Гваттарі, С. Жижек, К. Леві-Строс, М. Фуко та ін.) детермінує негативний образ людини, згідно з яким вона є фрагментарною, розірваною, зведеною до носія мовних актів, бажань, спокус. У цілому, для теоретиків культури ХХ століття культура та людина постають як самостійні цілісності, існування яких є нерозривним та взаємообумовленим.

Підкреслено значення досліджень вчених вітчизняної філософсько-антропологічної школи, в межах якої сформувалася екзистенціальна антропологія. Магістральними напрямками антропологічних пошуків українських вчених стали феномен світогляду та людське світовідношення (В. Табачковський, В. Личковах), соціалізація людини (В. Андрущенко, І. Надольний), її особистісні виміри (Є. Бистрицький), проблема «людина — світ» (Є. Андрос, І. Бичко, М. Булатов, В. Горський, С. Кримський, М. Попович, Н. Хамітов, О. Яценко та ін.) тощо.

Людина та її атрибутивні характеристики виявилися актуальними для постмодерного психологічного дискурсу (З. Бауман, Фр. Джеймісон, К. Джерджен, Р. Девлігера, Дж. Лутса, Ж. Сермійн та ін.). У його межах осмислення людини відбувається з позицій постнекласичного підходу. У парадигмі Постмодерну людина постає надскладною системою, здатною до самоорганізації, трактується як «постнекласична особистість», яка створює та конструює власну сутність.

Здійснений у підрозділі аналіз дозволив довести, що результатом розробки антропологічних ідей в гуманітаристиці ХХ — початку ХХІ століття стало вироблення людиновимірної підходу до культури, осягнення сутності людини через її зв'язок із культурою. Формування в гуманітарному просторі ХХ століття культурологічного знання виявило нові перспективи у дослідженні людини як феномену культури та самої культури через взаємодію з людиною.

У підрозділі 1.2 «*Людина як суб'єкт культури та об'єкт культурологічного дослідження*» виявлено особливості підходів осмислення людини в модусі культурологічного знання.

Зазначено, культурологічне осмислення людини ґрунтується на виявленні сутності елементів понятійного ряду даного концепту, а саме — «індивід», «індивідуальність», «особистість», «суб'єкт». З позицій універсалістського підходу людина як суб'єкт культури, що репрезентує універсальні культурні смисли, стає виразником індивідуального та колективного культурного досвіду, накопиченого людством у процесі загальнокультурного розвитку. Індивідуалізований підхід, що виявляється в таких концептах як «особистість», «індивід», «індивідуальність», дозволяє розглядати людину як неповторну, унікальну особистість, індивідуальність із власним внутрішнім світом, творчий досвід якої реалізується на певному визначеному історичному етапі. Саме через індивідуальне, особливе, одиничне можуть бути осмислені процеси творчого становлення особистості, визначено її внесок в культурну спадщину людства. Залучення діяльнісного підходу обумовлено культуротворчою сутністю людини. Як творець культури вона набуває тих специфічних характеристик, які сприяють її самовідтворенню — духовному та практичному. Серед характеристик людини як суб'єкта культуротворчого процесу виокремлено — здатність до творчої діяльності, креативність, спрямованість на творчу самореалізацію.

У другому розділі «**Ідеал у парадигмі культурології**», що складається з трьох підрозділів, простежено трансформаційні тенденції у розумінні природи ідеалу, розкрито культурологічну сутність концепту «ідеал», дискурсивним простором якого є культурна свідомість.

У підрозділі 2.1 «Теоретичне осмислення ідеалу: від класичного та неklasичного до постнеklasичного трактування» зазначається, що ідеал як специфічний духовний феномен в усі часи потрапляв у площину філософсько-світоглядної та естетичної рефлексії. Починаючи від Античності, проблема ідеалу у загальних та конкретних формах свого виявлення становила одну із вічних філософських проблем та пронизувала творчість відомих філософів і митців.

На початку ХХІ століття усвідомлення амбівалентності ідеалу стимулює до пошуку нових підходів у його трактовці, формується полісистемне бачення ідеалу. Він трактується у контексті неоміфології, новітньої системи вербальних, граматологічних, лінгвістичних, семіотичних, естетичних предикацій функціонування ідеального, в результаті чого відбувається трансформація самого ідеалу. Ідеал інтерпретується як проекція на світ ідеального «всіх можливих та неможливих світів» (С. Кримський); як вид проекту, що втілює уявлення про досконалу людину та досконалу організацію життя людства (М. Каган); визначається як диспозитив, трансгресія, перехід в інше, нескінченна руйнація світобудовних інтенцій ідеального як такого (М. Фуко); одним із способів вираження ідеалу є симулякр (Ж. Бодрійяр). У Постмодерні трансформується саме єство ідеалу, адже він вже не вкорінений у субстанції. Ідеал Постмодерну стає мірою значень, корелюючи із такими феноменами, як атрактор, патерн, гештальт (Л. Чорна).

Отже, розширення меж постнеklasичного філософування, що охоплює новий вимір проблеми ідеалу через розуміння трансформації його природи, дозволило констатувати необхідність осмислення ідеалу в просторі культури шляхом включення даного концепту в культурологічний теоретико-методологічний контекст.

У підрозділі 2.2 «Легітимація ідеалу у просторі культурної свідомості» виявлено особливості функціонування ідеалу як вияву культурної свідомості.

Шляхом конотації понять «свідомість», «культура» уточнено сутність поняття «культурна свідомість». Свідомість як атрибут сфери психіки суб'єкта належить до уявного (на противагу символічному) у структурному психоаналізі; до царини інтенціональності (на противагу предметності) у феноменології; до царини внутрішньо психічного (на противагу соціальному) в еволюціонізмі; до царини семантичного (на противагу знаковому) у семантиці культури. Оскільки в усіх випадках знаки і символи культури є результатом екстеріоризації смислів культурної свідомості або продуктом інтеріоризації, то *культурна свідомість* постає як смисли культури та їх знаково-символічні об'єктивації. Суттєвою ознакою культурної свідомості є її образність, що дозволяє через різні форми художньої творчості та мистецьких практик створювати «іншу реальність». Такою сьогодні є культурна реальність, що постає як продукт культурної свідомості, у контексті якої відбувається легітимація ідеалу в різних способах вираження.

Показано, що в сучасних соціокультурних умовах культурна свідомість позиціонується в образах культуротворчості, у яких традиційні системи прийомів та засобів художнього формотворення активно доповнюються сучасними візуальними, комунікативними та арт-практиками (дизайн, мода, реклама, імі-

джмейкінг тощо). Домінування образного методу рефлексії, що характеризується пріоритетністю візуального над вербальним, підсвідомого над свідомим, створює підстави для трансформації ідеалу у проєкціях візуальних, інформаційних, іміджмейкерських технологій, що продукують нові — імідж-ідеали. Це обумовлено запитамі самого сучасного інформаційного суспільства, прагненням не тільки моделювати бажаний світ за певними зразками, образами, патернами, але й жити в них, структуруючи новий міфологічний час та простір.

У підрозділі 2.3 *«Категоріальний статус ідеалу в культурологічній теорії»* розкрито культурологічну сутність феномену ідеалу.

Зазначається, що у методології культурології важливе місце належить категоріям як найбільш фундаментальним та субстанціальним поняттям про культурні закономірності, явища, процеси і зв'язки, сутнісні властивості культури, на основі яких здійснюється систематизація досліджуваних культурних феноменів та розробляються методології їх пізнання. Відомими вченими (Є. Бистрицький, В. Біблер, М. Булатов, А. Гуревич, І. Надольний, Т. Орлова, С. Рубінштейн, В. Стюпін, А. Флієр, В. Шинкарук, О. Яценко та ін.) обґрунтовано роль категорій у системі культури, сформульовано суттєвий зв'язок між категоріями, світоглядом та культурою.

Культурологічні категорії постають як інтегруючі компоненти, що охоплюють майже всю функціональну різноманітність сучасної культури. Це дає можливість їм функціонувати у ролі парадигм, крізь призму яких відбувається осмислення закономірностей, явищ та процесів культури. Розуміння категорій культурології як певних пізнавальних моделей дозволяє визначити категоріальний статус феномену ідеалу у вимірах культурологічного знання. Обґрунтовано, що концепт ідеалу належить до тих поняттєвих форм, які спроможні до виконання основних категоріальних функцій у концептосфері культурологічного знання. Ідеал як культурологічна категорія може виступати ефективним методологічним інструментарієм осмислення різних ціннісно-сміслових систем, нормативні моделі яких характеризують рівень розвитку будь-якої культури у її соціально-історичному та антропологічному вимірах.

У третьому розділі **«Ідеал людини: теоретична концептуалізація в координатах культурологічної методології»** розроблена концепція ідеалу людини, визначено методологічні засади дослідження зазначеного феномену.

У підрозділі 3.1 *«Ретроспекція наукового осмислення ідеалу людини»* зазначено, що семантична сутність культурологічного знання дозволяє ввести у контекст інтерпретацій культури не тільки ідеал як феномен культури, а й людину, образ якої створюється певною культурою як найбільш бажаний для неї тип особистості.

Доведено, що ідеал людини як феномен ставав предметом напружених роздумів мислителів на усіх етапах культурного розвитку людства — від Античності (Сократ, Платон, Аристотель), Середньовіччя (Бл. Августин, Т. Аквінський, І. Дамаскін, П. Абеляр, Боецій, Вітелло та ін.), Відродження (Ф. Петрарка, Л. Альберті, Дж. Боккачо, П. Братчоліні, Л. Бруні, Дж. Манетті, К. Салютаті та ін.), французького та українського Просвітництва (Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковорода,

Я. Козельський, В. Капніст, П. Лодій, І. Котляревський, Д. Туптало, Ф. Прокопович та ін.) до сьогодення.

У ХХ столітті ідеал людини набуває нових теоретичних форм осмислення — від «філософсько-антропологічного повороту» початку ХХ ст. до його «ренесансу» у другій половині ХХ ст.. Разом з тим, зміна наукових парадигм, зокрема поява культурологічної, обумовила спроби осмислити ідеал людини як культурологічний концепт (В. Бранський, В. Личковах, О. Яценко). Зазначено, що в науковому дискурсі сучасної української гуманітаристики проблема людини як антропологічного ідеалу культури в науковому доробку представників її різних сфер — філософії, соціальної філософії, соціології, етнології, педагогіки, психології тощо (В. Андрущенко, О. Базалук, Г. Берегова, В. Білик, О. Вишневський, С. Грабовський, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Ільїн, С. Клепко, В. Кремень, В. Лутай, І. Надольний, Г. Чміль та ін.), а також культурології (Є. Більченко, С. Волков, П. Герчанівська, О. Колесник, Т. Кривошея, Ю. Сабадаш, О. Смоліна та ін.) осмислюється з позицій гуманістичної парадигми у проекції розробки та реалізації різних форм соціокультурних, освітніх та мистецьких практик.

У підрозділі 3.2 «Ідеал людини у проекції культурологічного трактування» обґрунтовано теоретичні засади культурологічної концептуалізації феномену «ідеал людини».

Зазначається, що у смисловому просторі культури ХХІ століття сутність феномену ідеалу людини можна розкрити, виходячи з ключової для сучасної гуманітаристики проблеми «універсальї культури». Її осмислення в контексті культурологічного знання відбувається не стільки в онтологічному й гносеологічному, скільки в ціннісно-смисловому аспекті (Є. Більченко, С. Кримський, О. Колесник, В. Личковах, Т. Орлова, В. Стьопін та ін.). Як своєрідні культурні інваріанти, найбільш поширені в соціокультурній практиці культурні форми, універсалії виступають у якості базисних структур людської свідомості, носять універсальний характер. За таких умов феномен «ідеал людини» може бути інтерпретований як *універсалія культури*, що уособлює цілісний узагальнюючий образ людини та відображає граничні уявлення про неї на основі вироблених культурою універсальних ціннісно-смислових параметрів. Він постає як аксіологічний орієнтир будь-якої культурно-історичної епохи, що виникає внаслідок генерації складних знакових систем та призводить до вироблення певних зразків — досконалих образів людини у їх ціннісно-смисловому вимірі.

Спираючись на концепцію «ідеальних типів» М. Вебера, розроблену вчешим у межах методології соціальних наук, в роботі доводиться, що у методологічному вимірі «ідеал людини» може набувати значення *теоретичної моделі*. Відтак, являє собою засіб пізнання конкретних явищ культури у їх взаємозв'язку та причинній обумовленості, слугує засобом передачі певних культурних кодів та постає важливим методичним інструментом, що дозволяє обґрунтувати належне.

Парадигма Постмодерну створює настанову на плюральність аксіологій та світоглядних парадигм. Це детермінує співіснування в єдиному соціокультурному полі альтернативних поглядів на ідеал людини як відкритої системи із

множинністю змістів. Уявлення про ідеал людини формуються на основі візуального досвіду в комунікативному просторі віртуальної реальності. Відтак, ідеал людини об'єктивується у вигляді *образу*, що виступає як універсальний знак інформаційного обміну, спосіб кодування та декодування інформації.

У підрозділі 3.3 «*Парадигмальність та парадигмальний підхід у контексті поліметодології культурології*» обґрунтовуються методологічні засади дослідження феномену «ідеал людини».

Спрямованість сучасного наукового знання на дослідження надскладних систем обумовлює його міждисциплінарний характер. Зміна наукової картини світу шляхом «парадигмального щеплення» (В. Стюпін) визначає пріоритети розвитку постнекласичної науки, сприяє формуванню нових методологічних стратегій. Обґрунтовано, що парадигмальність є ознакою сучасної культурології. Як метаметодологія *парадигмальність* виступає основою для інтеграції у предметному полі культурології різних наукових парадигм, сформованих в їх межах теорій, методів, принципів пізнання, з метою вивчення складних культурних явищ та систем. Для розкриття багаторівневості, варіативності та історичної змінності таких феноменів як культура та людина у дослідженні запропоновано використання *парадигмального підходу*, що забезпечує зв'язок різних рівнів та напрямів дослідження людини шляхом поєднання наукових дискурсів, підходів та наріжних принципів сучасного наукового мислення. Їх залучення значно збагачує методологічний арсенал культурологічної науки як сучасного поснекласичного знання.

Парадигмальні виміри в дослідженні визначаються як сукупність теоретико-методологічних настанов та рівнів аналізу, спрямованих на вивчення складних феноменів, зокрема ідеалу людини, крізь призму світоглядних засад парадигм Модерну та Постмодерну, становлення наукових парадигм на різних етапах розвитку наукових знань (класичний, некласичний, постнекласичний), сформованих у їх межах наукових дискурсів (філософський, філософсько-антропологічний, культур-філософський, культур-антропологічний та ін.) та концепцій як теоретичних форм пізнання.

Обґрунтовано пізнавальні можливості культурологічних концепцій, що виступають методологічним інструментарієм для осмислення як культури, так і людини як феномену культури. *Персональна (авторська) культурологічна концепція* визначається як концептуалізована форма особистісних поглядів мислителя на проблему взаємодії людини та культури, їх зворотного зв'язку через різні типи культурної комунікації. Їх аналіз стає можливим на основі залучення різних рівнів контекстів: загальноісторичного, загальнокультурного, особистісного. *Парадигмальні культурологічні концепції*, сформовані в межах певної наукової парадигми, дозволяють виявити специфіку розвитку різних культурних явищ з позицій інтегративності та міждисциплінарності.

У четвертому розділі «**Ідеал людини у парадигмальних вимірах знань про культуру першої половини ХХ століття**», що складається з чотирьох підрозділів, проаналізовано провідні напрями розвитку гуманітарної думки, виявлено особливості поглядів на ідеал людини з позицій наукових парадигм, сформованих у зазначений період.

У підрозділі 4.1 *«Еволюція поглядів на людину в парадигмі філософської антропології»* визначено сутність світоглядних трансформацій, які вплинули на становлення філософсько-культурологічного дискурсу, що сформувався на межі ХІХ — початку ХХ століття. З огляду на це, акцентується увага на підходах щодо тлумачення терміну «модерн» у концепціях сучасних вчених (Є. Більченко, Т. Гуменюк, М. Епштейн). Наголошується на тому, що Модерн охоплює філософський дискурс Нового часу (Ю. Габермас, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, М. Фуко та ін.). Відтак, розуміння Модерну як сучасності, культурологічно-філософський дискурс якої набуває тих смислів та значень, що визначають цінність існування людини як індивіду, постає визначальним для дослідження.

У проєкції філософсько-антропологічної парадигми, в межах якої проблеми людини та її природи постали в усій її багатогранності, в роботі проаналізовано концепції, які виразно продемонстрували тогочасні уявлення про ідеал людини. Філософія Ф. Ніцше демонструє образ Надлюдини. Спираючись на персоналістське ядро, закладене у філософській антропології М. Шелера, проаналізована його концепція ціннісних моделей або ідеальних типів особистості. Виявлено особливості філософсько-культурологічних поглядів на проблему ідеалу людини М. Бердяєва, представлених у праці *«Про призначення людини. Досвід парадоксальної етики»* (Париж, 1931). Зазначена проблематика органічно включена у цілий комплекс питань, порушених мислителем, а саме — філософських, морально-етичних, культурологічних тощо.

У підрозділі 4.2 *«Людина і культура в контексті аксіологічної проблематики культурної антропології»* з позицій парадигмального підходу виявлено провідні тенденції осмислення людини та культури в емпіричних дослідженнях представників культурної антропології.

Зазначено, що принцип гуманізму став універсальним у дослідженнях Ф. Боаса. Американські культур-антропологи — Р. Бенедікт, М. Мід, А. Кардінер, К. Клакхон, Р. Лінтон, Е. Сепір, Ф. Сью, Дж. Хонігман, І. Халоел та інші представники напряму *«Культура і особистість»* звернулися до вивчення індивідуальної психології, виявили увагу до досліджень культури, зокрема її впливу на особистість.

У роботі акцентовано увагу на теоретичних ідеях американського вченого-лінгвіста Е. Сепіра. Погляди вченого на мову зближували його концепцію з ідеями різних наук про людину — етнології, психології, соціології, фольклористики тощо. Проаналізовано концепцію Р. Бенедікт, у якій культуру представлено як цілісну, але замкнену у власному розвитку систему; концепцію М. Мід, де культура постає у вимірах гуманістичних цінностей; а також концепцію *«базових типів особистості»* («основної особистісної структури») А. Кардінера.

Доведено, що емпіричні дослідження вчених — представників напряму *«Культура і особистість»*, опрацьовані ними й теоретично обґрунтовані концепти *«особистість»*, *«базова»* або *«основна особистість»*, *«базовий тип особистості»*, *«модальна особистість»*, співвіднесені із конкретними історико-культурними умовами, — все це дозволило виявити механізми підпорядкування людського буття прагненням та цінностям відповідної культури. Саме куль-

тура відтворює певний тип особистості, що постає для неї бажаною моделлю/ідеалом людини.

У підрозділі 4.3 *«Ідеал людини у проекції українського мистецтва першої третини ХХ століття»* обґрунтовано роль українського мистецтва в художньо-образному філософуванні над проблемою ідеалу людини.

Аналіз праць сучасних вчених дозволив виокремити методологічні підходи, що забезпечили парадигмальну цілісність у розв'язанні проблеми пошуку ідеалу людини українськими мислителями та митцями наприкінці ХІХ — початку ХХ століття. Так, окреслений період характеризується ознаками «перехідності» (Д. Чижевський), «рубіжності» (В. Редя), «*commencement de siècle*» (початок століття) (Т. Гуменюк, Я. Поліщук) тощо. Насиченість інтенсивними культуротворчими процесами спричинило появу нових наукових ініціатив у його освоєнні. Зокрема, у контексті розвитку українського мистецтва цей період в дисертації розглянуто як перша третина ХХ століття (М. Ржевська), а також у вимірах концепції «модерністичної свідомості» як визначального фактору в настроях та світосприйнятті епохи.

Здатність мистецтва до концептуалізації в художньо-образній формі світоглядно значущих ідей свого часу, зокрема поглядів митців на ідеал людини, обумовило звернення в дослідженні до різних видів художньої творчості. На основі аналізу художніх творів представників літературного (І. Франко, М. Хвильовий), музичного (М. Лисенко), театрального (Леся Курбас), образотворчого (О. Новаківський та ін.) мистецтв простежено формування поглядів митців на ідеал людини.

У підрозділі 4.4 *«Образ української людини в культур-філософській спадщині української діаспори»* наголошується, що смисловим осердям філософсько-культурологічних роздумів українських мислителів зарубіжжя стало поняття персони та персонального «Я». Воно розглядається вченими крізь призму не тільки індивідуального, а й колективного, зокрема етнічного та національного. Виходячи з цього, духовний світ того чи іншого народу, на думку вчених української діаспори, може бути репрезентований окремими його представниками. Ці положення конкретизуються в роботах українських мислителів зарубіжжя.

Зазначено, що проблематика людини осмислюється О. Кульчицьким у вимірах як всезагального, так і з позицій її національних та конкретно-історичних виявів. М. Шлемкевичем виокремлено виразні риси української ментальності. Питання про спільні психічні особливості людей, що разом творять народ як свідому спільноту, було висунене в рамках етнопсихологічних студій українського вченого-етнопсихолога, професора й ректора Українського вільного університету (УВУ) В. Яніва. Вчений сформулював концепцію ідеалу української людини на ґрунті її етнопсихологічних та характеристичних національних ознак. У працях І. Мірчука — філософа, історика культури, громадського діяча, професора та ректора УВУ охарактеризовано особливості, виявлено специфіку українського світогляду.

У п'ятому розділі **«Смисловий універсум тоталітарної культури другої половини ХХ століття як чинник трансформації ідеалу людини»**, який

складається з трьох підрозділів, проаналізовано чинники трансформації у ідеалу та ідеалу людини у вимірах тоталітарної свідомості та суспільної практики.

У підрозділі 5.1 *«Ідеал та ідеал людини в модусі тоталітарної культури»* зазначено, що доктрина тоталітаризму критично осмислювалася європейськими письменниками (Ф. Боркенау, А. Кьостлер, А. Мальро, І. Сілоне, Дж. Оруел та ін.), яким на філософсько-художньому рівні вдалося висвітлити сутність явища тоталітаризму. В центрі уваги дослідників тоталітаризму (Т. Адорно, Х. Арндт, Зб. Бжезинський, Г. Маркузе, М. Хоркхаймер, Е. Фромм, К. Фрідріх та ін.) постала проблема існування людини у тоталітарному суспільстві, адаптація її внутрішнього психологічного світу до пануючих соціальних умов.

На основі аналізу праць дослідників тоталітарних культур (І. Голомшток, Х. Гюнтер, Є. Добренко, С. Іванов, В. Паперний та ін.) виявлено їх сутнісні риси — тоталітарний реалізм, монументальність, класицизм, народність, героїзм тощо. Втім, визначальною рисою є тотальна ідеологізація. На основі зв'язку ідеалу та ідеології простежено трансформацію ідеалу в тоталітарній культурі. Теоретичним підґрунтям для цього стала концепція В. Бранського, відповідно до якої виявлено форми об'єктивації ідеалу, а саме — канон, ритуал, ідеологічний символ, ідеологічний образ, міф та культ.

Доведено, що соціокультурна парадигма тоталітарного суспільства, що продукує деструктивні форми існування людини, обумовлює редукування її сутнісних проявів та позбавляє реалізації особистісної індивідуальності. В результаті нівелюється сутність понять «ідеал» та «ідеал людини», що трансформуються у «тоталітарний ідеал» та конструкт «нова людина» — ідеальну модель суб'єкта тоталітарної культури.

У підрозділі 5.2 *«Ідеали «шістдесятництва» в українській культурі: національний вимір культуротворення»* відтворено соціокультурний контекст, у якому формувалися світоглядно-ціннісні орієнтири української творчої інтелігенції, що визначили провідні вектори культурного та духовного розвитку українського суспільства у найближчі десятиріччя.

У зв'язку з цим, в роботі охарактеризовано зміни, що відбулися в житті суспільства на початку 60-х рр. ХХ століття. Проаналізовано соціокультурні умови, у контексті яких на теренах української культури розпочалися процеси формування потужних інтелектуально-творчих та націонал-демократичних рухів. Їх виявом стали трансформації, спричинені новаціями філософів-шістдесятників, що були ознаменовані початком нового напрямку досліджень, що увійшов в історію як «антропологічний поворот».

Висвітлено творчі пошуки молодого покоління художників-«шістдесятників» (А. Горська, В. Зарецький, П. Заливаха, В. Кушнір, Л. Семикіна, Г. Севрук, Г. Синиця та ін.). Митцями розроблялися фольклорно-етнографічні мотиви, міфопоетика та історична символіка, здійснено спроби показати власне бачення ідеалу людини через використання засобів символіко-алегоричної мови, метафоричності, шляхом художнього кодування значущих ідей.

Доведено, що звернення представниками української школи поетичного кіно (режисери — С. Параджанов, В. Денисенко, Л. Осика, М. Вінграновський,

Р. Сергієнко; оператори — Ю. Ілленко, В. Калюта, С. Шахбазян та ін.; сценаристи — І. Драч, В. Земляк, Д. Павличко, Л. Костенко та ін.) до здобутків мистецького авангарду 1920-1930-х рр., духовної спадщини минулого, витоків української народної культури сприяло виробленню оригінальної пластики мистецького самовираження, надавало можливості для переосмислення, інтерпретації та створення образів ідеалу людини на основі духовних джерел національної культури.

У підрозділі 5.3 *«Культурологічні аспекти теоретичних пошуків Київської філософської світоглядно-антропологічної школи»* простежено шляхи формування культурологічної парадигми на теренах українського гуманітарного знання.

У роботі визначена роль видатних філософів П. Копніна та В. Шинкарука у процесах гуманізації та світоглядно-антропологічної переорієнтації української філософії. Ці дослідницькі інтенції засвідчили праці вчених Інституту філософії АН України: «Людина та світ людини», «Цілепокладання та ідеали», «Гуманізм діалектико-матеріалістичного світогляду» тощо. Ідеал постає у дослідженнях Київської філософської школи у вимірах ідеально-смыслового сенсу культури, де сама культура трактується як поле людських смислів і значень.

Насиченою культурологічними смислами є наукова спадщина Олександра Яценка. Лейтмотивом філософських поглядів вченого став розгляд категорій мета, цілепокладання, ідеал, що традиційно вважаються філософськими та виступають як форми пізнання культурної свідомості. Аналіз зазначених категорій здійснено вченим із залученням культурологічних підходів, що дало вихід на дослідження взаємодії об'єктивного та ціннісного у вивченні категорії ідеалу, дозволило виявити його зв'язок із культурою.

Нового виміру осмислення набуває проблема особистості в культурі наприкінці ХХ — початку ХХІ століття у наукових пошуках послідовників Київської філософської школи. Так, феномен особистості розглядається через безпосередній зв'язок із культурою. За таких умов людина постає як «людина культури» — ідеальний людський тип, що виробляється певною культурою як найбільш прийнятне та жадане для неї втілення людини, а саме — ідеалом людини. Виразна культурологічна настанова у розумінні «людини культури» як бажаного «проекту людської особистості» виявляється у тому, що вона є одночасно метафізичною ідеєю та єдиною прийнятною формою існування людини в культурі, у якій втілюється не стільки суще, скільки належне.

У шостому розділі **«Ідеал людини в умовах нової культурної реальності кінця ХХ — початку ХХІ століття»**, що складається з двох підрозділів, показано варіативність підходів у осмисленні ідеалу людини в парадигмі культури Постмодерну, зокрема в українському гуманітарному просторі.

У підрозділі 6.1 *«Ідеал людини в інтерпретаціях дискурсів Постмодерну»* охарактеризовано сутнісні ознаки постмодернізму, проаналізовано концепції вчених, які представили авторські теоретичні моделі людини Постмодерну, сформовані на засадах постнекласичної наукової парадигми.

У роботі зазначається, що постмодернізм виступив глобальною всеохоплюючою рефлексією на реалії ХХ століття, а також зміни, які відбулися у житті та свідомості людини. Постмодернізм актуалізував «новий раціоналізм», засно-

ваний на принципах індетермінізму, гри, реконструкції, відкритих форм тощо. Філософія постмодернізму запропоновувала цілий ряд концепцій витлумачення людини: «бажаюча машина» (Ж. Дельоз), «антропоморфізм» (П. Козловскі), «пост-людина» (Н. Кетрін Хейлз), «прото-людина» (М. Епштейн) тощо. Втім, ситуація антропологічної кризи в епоху Постмодерну має певну позитивну інтенцію, яка виявляється у можливості здійснення парадигмального стрибка у виробленні нової епохальної парадигми в осмисленні людини та принципів її існування в умовах культурної реальності початку XXI століття.

У пошуках смислових точок перетину існування сучасної людини та культури в контексті постмодерністських розробок, у дисертації акцентовано увагу на концепціях М. Фуко та Ж. Дерріди — провідних представників та натхненників постмодернізму. У постмодерністських розробках філософів інтерпретація людини здійснюється шляхом дискурсивних практик.

Доведено, що у добу Постмодерну відомими мислителями було сформовано й гуманістичні підходи, спрямовані на осягнення людини як ідеалу. Так, концепція виникнення нового типу людини (*Homo intelligens*) Й. Масуди демонструє спробу осмислити сутність перетворень, які несе інформаційне суспільство, їх вплив на зміну людини в цілому, включаючи її природу. Видатними представниками гуманістичної психології — А. Маслоу та К. Роджерсом — розвинуто ідеї екзистенціалістів в межах гуманістичної психології. Основні напрями досліджень вчених спрямовані на вивчення можливостей самоактуалізації людини, що забезпечує великий вибір можливостей особистісного самоздійснення й тим самим відкриває ресурси, іманентно закладені в людській природі.

На початку XXI століття із радикальним зсувом у самосвідомості культури, формуванням візуального/віртуального простору, що створює нові форми суб'єктивності, людина починає осмислюватися як «пост-людина» (Н. Кетрін Хейлз), «прото-людина» (М. Епштейн). У просторі віртуальної реальності ідеал людини, набуваючи ідеальних констант, моделюється й через засоби комп'ютерних технологій та трансформується в імідж, флеш-імідж, фантазм тощо.

У підрозділі 6.2 *«Пошуки ідеалу людини в дискурсах та дискусіях сучасності: український контекст»* у вимірах культурологічної парадигми проаналізовано напрями осмислення ідеалу людини в сучасному гуманітарному дискурсі.

Підкреслено, трансформаційні процеси в суспільно-політичному та культурному житті українського суспільства наприкінці XX — початку XXI століття обумовили пошук новітніх соціальних механізмів культуротворення в умовах багатокладності, полісуб'єктності сучасної української культури. Зазначено, що її параметри детерміновані різними формами свідомості, властиві епохам Модерну та Постмодерну. Це вплинуло на формування вітчизняного гуманітарного дискурсу, що ґрунтується на засадах неklasичної та постнеklasичної парадигм пізнання, акумулює широкий спектр підходів в осмисленні ідеалу людини.

Так, у вимірах аналізу філософсько-антропологічного та культур-філософського дискурсу доводиться, що сучасне культурологічне осмислення людини ґрунтується, перш за все, на вченні про її буття в культурі, яке перетворюється відповідно до її сутності. Відтак, розвиток людини є об'єктивною законо-

мірністю, цілісним процесом, який розкриває культурну природу людини як відкритої системи та вказує на її трансформації на різних етапах історії. Ідеал людини в культур-антропологічному дискурсі постає кризь вимір феномену національного характеру. Психологічний склад індивідів, що проявляється через національні риси в конкретній особі стає проекцією життєвого світу та вимог до неї з боку культури, яка створює й відтворює певну модель бажаного для цієї культури типу особистості, образ якої стає належним ідеалом для конкретної національної культури.

Доводиться, що освіта як соціальний інститут та важлива соціокультурна детермінанта чутливо реагує на зміну принципово нових для вітчизняної соціокультурної традиції світоглядних, ціннісних та змістових складових, які в сукупності забезпечують умови для соціалізації, самотворення та самореалізації особистості, тим самим уможлиблюючи процес формування «людини майбутнього». Цей процес розглядається вітчизняними науковцями кризь призму вироблення нового різновиду світогляду, зокрема планетарно-космічного (О. Базалук), та ціннісних орієнтацій особистості.

У сучасному теоретико-соціологічному дискурсі розроблено концепцію нової моделі людини (*Homo multiplex*), спираючись на вивчення сутності сучасної людини, її особливостей, сенсів її життя, орієнтирів, прагнень тощо (А. Ручка). Кардинальна зміна характеру дихотомії «індивід-суспільство» обумовлює «мозаїчну», множинну природу сучасної людини, а плюралізм сучасного світу та культури приводить до плюралізму індивідуальності. Втім, українське суспільство потребує розробки нової моделі людини — *Homo creator* — людини творця.

Обґрунтовано, що художнє осмислення ідеалу людини як феномену культури є визначальною тенденцією у становленні сучасної культурологічної парадигми. Це обумовлює її тісний зв'язок із філософією, естетикою, історією та мистецтвом, зокрема літературним. У жанрі філософського роману проаналізована культурологічна концепція ідеалу людини А. Федя. Її ціннісно-смісловим осердям є Людина, яка знаходиться у пошуках національної ідентичності, свого місця в особистій та національній історії.

ВИСНОВКИ

Відповідно до визначеної мети та поставлених завдань результати дослідження ідеалу людини як феномену культури дозволили зробити такі висновки.

1. Обґрунтовано, що проблема людини як наріжна тема гуманітаристики ХХ — початку ХХІ століття обумовила появу потужного антропологічного дискурсу. Його розвиток відбувався в межах різних наукових парадигм, ключовими з яких стали — філософсько-антропологічна, культур-філософська, культур-антропологічна, психологічна. Кожною з них було виявлено специфічний зріз антропологічної проблематики, сформульовано найбільш загальні поняття та категорії, що визначили уявлення про людину, обґрунтовано теоретичні підходи, спрямовані на осмислення людини. Науковою домінантою та результатом

розробки антропологічних ідей стало вироблення людиновимірного підходу до культури, осягнення сутності людини через її зв'язок із культурою.

Становлення в гуманітарному просторі ХХ століття культурологічної наукової парадигми виявило нові перспективи у дослідженні антропологічної проблематики. Доведено, що міждисциплінарність та методологічний плюралізм культурологічного знання, його наукова картина світу дозволяють досліджувати як культуру — складну та багаторівневу систему, так і людину — творіння та творця культури. Це стає можливим на основі поєднання класичних, некласичних та постнекласичних підходів пізнання, за умов розробки нової методологічної стратегії, заснованої на синтезі теоретичних досягнень різних наукових парадигм.

2. Виявлено, що культурологічне осмислення людини може здійснюватися з різних позицій — універсалістського підходу, спрямованого на виявлення загальних (універсальних), надособистісних (трансперсональних) значущих смислів, які втілюються у різних способах формах теоретичної рефлексії, в образах художнього світогляду, гуманістичних вченнях, матеріальних та духовних пам'ятках культурної спадщини. Відтак, людина як суб'єкт культури постає виразником культурного досвіду, накопиченого людством у процесі його загальнокультурного розвитку.

У вимірах індивідуалізованого підходу, людина в культурологічному осмисленні постає як конкретний індивід, який існує у просторі і часі, є включеним у певну культуру, має власну творчу біографію, знаходиться у комунікативних стосунках з іншими людьми. По відношенню до індивіда суб'єкт виступає як «Я», по відношенню до інших людей — як «Інший». Даний підхід дозволяє розкривати процеси творчого становлення конкретної особистості в культурі, виявляти чинники, що впливають на формування її світогляду, ціннісних орієнтацій, життєвих принципів та переконань, моральних, естетичних, духовних ідеалів. Діяльнісний підхід залучений у процес культурологічного осмислення людини як суб'єкта культуротворення. При цьому її сутнісними характеристиками визначено — здатність до творчої діяльності, креативність, спрямованість на творчу самореалізацію.

3. Доведено, що ідеал з позицій його теоретичного осмислення у вимірах класичного, некласичного та постнекласичного філософування, як продукт загальнолюдської культури існував на всіх етапах розвитку людства. У класичному філософуванні, заснованого на прихильності до традиційної метафізичної проблематики, ідеал розглядався крізь призму осягнення сутності людини, бачення світу як усталеного та цілісного, пошуків субстанціональної основи як необхідної умови усіх речей та осмислення граничних засад буття та свідомості. У вимірах некласичної парадигми філософування здійснювалися спроби протиставити реальний світ позачасовому ідеалу. Соціокультурні трансформації на межі ХХ–ХХІ століть доводять про не відкидання ідеалів, які існували та діяли у минулому, а їх трансформацію. У постнекласичному дискурсі Постмодерну ідеал осмислюється як феномен у комунікативному, візуальному, семіотичному просторі культури.

4. У парадигмі культурології сутність ідеалу визначена через сукупність таких вимірів: ідеал постає як квінтесенція культури, що закріплюється у будь-яких формах соціальної практики людей, системах комунікацій та міжпоколінної трансляції універсальних смислових кодів культури; здатність ідеалу повідомляти про потенційне, неостаточне, про дискурсивно недоступну сферу інтуїтивного чи навіть про невідому компоненту відомого, обумовлює його особливу місію в пізнанні й розкритті глибинних смислів культури; семантична сутність культурологічного знання дозволяє поєднати у дослідженні ідеалу як фундаментальних засад загальної теорії цінностей, так і їх смислові інтерпретації в конкретному історико-культурному контексті.

У категоріальному вимірі ідеал цілком відповідає атрибутивним характеристикам категорій, відтак, виступає як інтегративний компонент культури, що забезпечує вищий рівень усвідомлення світу та його оцінку, а також реалізується у різних формах теоретичного та практичного осягнення культури. В культурологічному пізнанні концепт ідеалу може бути задіяний у процесі реконструкції духовних феноменів та ціннісних систем.

5. Сформульована концепція, яка розкриває сутність культурологічної концептуалізації ідеалу людини як феномену культури. В ній ідеал людини постає, по-перше, як *універсалія культури*, що уособлює уявлення про досконалий образ людини на основі універсальних смислів, цінностей, норм, вироблених певним типом культури; по-друге, як *теоретична модель*, зміст якої розкривається в залежності від світоглядних засад домінуючих на певному історико-культурному етапі наукових парадигм; по-третє, як *образ*, об'єктивація якого відбувається у різних видах мистецтв (літературне, образотворче, театральне, музичне, кіномистецтво тощо), творчих практиках (арт-практики, мода, дизайн, іміджмейкінг тощо), що постає образом людини культури, в якому висловлюється як суще, так і належне.

Представлена концепція, що складається з трьох концептуальних складових, виступає методологічним підґрунтям для культурологічного осмислення ідеалу людини як феномену культури. Перша складова дозволяє інтерпретувати простір будь-якого типу культури у вимірах його ціннісно-смислової картини світу, через семантику універсальї культури. Друга складова розкриває процес утворення ідеалу людини з позицій теоретичного моделювання. Третя — дає можливість виявити форми його художніх та творчо-практичних інтерпретацій. Єдність цих складових дозволяє розкрити феномен ідеалу людини з позицій його ціннісно-смислового *змісту, процесу утворення та механізму об'єктивації* у смисловому просторі культури.

6. Обґрунтовано, що парадигмальність виступає в сучасній культурології як метаметодологія, на засадах якої здійснюється всебічне, комплексне, багаторівневе дослідження таких складних систем як культура та людина у смисловому континуумі різних наукових парадигм. Методологічним інструментарієм для цього виступає парадигмальний підхід, що інтегрує різні види наукових дискурсів, підходів та типів мислення. На його основі відбувається співставлення різних теоретичних форм концептуалізації, виявом яких стають культурологічні концепції. Вони характеризуються не лише атрибутом науковості, а й

здатні акумулювати елементи художності, філософічності, широкої варіативної асоціативності тощо. Відтак, культурологічні концепції як теоретичні форми пізнання культури та людини стають невід'ємною складовою процесів формування, функціонування, а також трансляції змістів та смислів культури. Аналіз складних комплексів культурологічних концепцій, що в різних формах вираження віддзеркалюють сутність феномену ідеалу людини, дозволив типологізувати їх як персональні (авторські), художні та парадигмальні.

7. Виявлено специфіку підходів в осмисленні ідеалу людини з позицій наукових парадигм (філософсько-антропологічна, культур-антропологічна), сформованих в європейському культурному просторі на межі ХІХ — початку ХХ століття. У філософсько-антропологічних концепціях мислителів та їх поглядах на ідеал людини знайшли вияв світоглядні трансформації Модерну, яким іманентно властиві тенденції переходу від модерного (класичного) суб'єкта з його раціональністю та універсальністю до постмодерного (некласичного) суб'єкта. У контексті парадигми культур-антропологічної парадигми здійснені вченими емпіричні дослідження та теоретичні обґрунтування концептів «особистість», «базова» або «основна особистість», «базовий тип особистості», «модальна особистість» дали змогу довести, що культура продукує та відтворює певний тип особистості, що постає для неї бажаною моделлю/ідеалом людини.

Мистецтво першої третини ХХ століття створило внутрішній консенсус між підсистемами української культури та виступило інтегратором тогочасних світоглядних, соціокультурних, морально-етичних, психологічних та художньо-естетичних трансформацій. З огляду на це, ідеал людини як феномен культури осмислювався через образ. Сформований відповідно до світогляду та особистісних уявлень про ідеал українських митців — літераторів, композиторів, художників, театральних діячів, його відтворення у тогочасних мистецьких творах, виявилось близьким до пошуків ідеалу людини як героїчної особистості епохи Модерну європейськими мислителями.

8. Доведено, що необхідність збереження колективної ідентичності українців в зарубіжжі актуалізувало необхідність їх самоідентифікації в умовах полікультурного соціального середовища шляхом потужної науково-дослідницької роботи. Відтак, науковий доробок вітчизняних вчених зарубіжжя став інтелектуальною основою для збереження культури української діаспори як специфічного простору із знаково-символічними сенсами національного буття та його особливими онтологічними характеристиками. Спираючись на новітні наукові досягнення тогочасної європейської гуманітарної думки, методологічні засади різних сфер наукових знань — філософської та культурної антропології, лінгвістики, етнопсихології, характерології тощо, українськими вченими було вироблено оригінальні філософські, культур-філософські, етнопсихологічні концепції, у яких виокремлено характерологічні особливості та ціннісні характеристики, притаманні представникам українського етносу. На їх основі діаспорними вченими була виявлена ментальна модель української людини як культурного суб'єкта — ідеального людського типу, здатного до самореалізації в умовах як Своєї, так і Чужої/Іншої культури. У цілому, вченими української діаспори було закладено вагоме теоретичне підґрунтя для

формування культурологічної парадигми на теренах вітчизняного гуманітарного знання.

9. Визначено, що осмислення явищ тоталітаризму та тоталітарної культури є актуальним не тільки з позицій соціально-філософського, політологічного, а й культурологічного аналізу. Це дозволило на ціннісно-смысловому рівні осягнути природу трансформації особистісної парадигми людини в умовах тоталітарної культури. Шляхом аналізу концепцій дослідників (Х. Арндт, В. Бранський, І. Голомшток, Х. Гюнтер, Є. Добренко, С. Іванов, В. Паперний, Г. Почепцов), які зверталися до соціокультурних, антропологічних проблем досліджуваного періоду, показано перетворення ідеалу у тоталітарний ідеал через семантику основних символів тоталітарного суспільства. При цьому тоталітарна культура постає інструментом формування тоталітарної свідомості її суб'єкт-об'єктного носія — «людини маси». Обґрунтовано, що соціокультурна парадигма тоталітарного суспільства, яка продукує деструктивні форми існування людини, обумовлює редукування її сутнісних проявів та позбавляє реалізації особистісної індивідуальності. Відтак, через деформацію свідомості нівелюється сутність поняття «ідеал людини», що трансформується в конструкт «нова людина» — ідеальну модель суб'єкта тоталітарної культури.

10. Обґрунтовано, що формування культурологічної парадигми на теренах українського гуманітарного знання відбулось завдяки теоретичним досягненням відомих представників Київської філософської світоглядно-антропологічної школи. Українськими вченими було здійснено теоретичне обґрунтування предмету філософського знання у його світоглядно-антропологічній та «людиновимірній» проекції на основі залучення провідних досягнень різних наукових сфер — антропології, психології, мовознавства, культурології тощо. Це дало можливість визначити розвиток української філософської думки в гуманістично-культурологічному вимірі. Вироблений науковцями культурологічний підхід обумовив необхідність осмислення проблем людини крізь призму світоглядно-антропологічної проблематики, невід'ємним атрибутом якої став феномен ідеалу. Його осмислення здійснювалося у проекції виявлення ідеально-смыслового сенсу культури, де сама культура постає як поле людських смислів і значень. Особливе місце у цьому контексті займає науково-творча спадщина О. Яценка. Лейтмотивом культур-філософських розробок ученого став аналіз категорій мета, цілепокладання, ідеал, що виступають як форми пізнання свідомості та самосвідомості. Науковий доробок вченого виявив можливості для подальшого дослідження ідеалу у зв'язку із культурою.

11. Виявлено, що дискурси, сформовані в парадигмі культури Постмодерну, продемонстрували значну еволюцію в осмисленні людини. Дискурс постмодернізму став тим метанаративом, у якому людина інтерпретується в контексті автономних деструктивних практик, а кожен з мислителів розбудовує свою окрему модель та свій проект людини. Філософи-постмодерністи спробували відійти від концепції цілісної індивідуальності, від конформістського одновимірного типу людини (Г. Маркузе) як витвору цивілізації розуму, поставити під сумнів ідею існування універсального, уніфікованого, незмінного «Я» та сформувати альтернативний образ людини. Нове тлумачення та розуміння людини

постмодернізмом спричинено його парадигмальною еволюцією та суттєвими змінами у її світобаченні та світосприйнятті, що обумовило осмислення ідеалу людини як моделі / теоретичного конструкту, позбавленого універсальних ціннісних змістів.

Поряд із постмодерністським, у добу Постмодерну сформувався потужний гуманістичний дискурс. В його межах мислителями запропоновано новий світоглядний погляд на природу людини та її буття у Всесвіті, а ідеал людини постає в екзистенційно-гуманістичному вимірі. Сполучення вказаних дискурсів на засадах парадигмальності та парадигмального підходу дало можливість виявити пріоритетні тенденції формування образу ідеалу людини епохи Постмодерну.

Зазначено, що культура Постмодерну продукує новий тип реальності (візуальна/віртуальна), яка перетворилася на факт самої дійсності та відкриває можливості для конструювання як самої людини, так її образу. В цих умовах ідеал людини постає у вигляді штучно створеного образу, як специфічний продукт уяви та фантазії. Його маніфестація відбувається у різних формах візуальної та аудіовізуальної культури, практиках візуальних мистецтв та комп'ютерних технологій. У просторі візуальної/віртуальної реальності ідеал людини, набуваючи ідеальних констант, моделюється через новітні засоби телекомунікацій, трансформується в імідж, флеш-імідж, фантазм тощо.

12. Доведено, що наукові напрацювання сучасних вітчизняних вчених, здійснені в межах філософсько-антропологічного, культур-філософського, культур-антропологічного, філософсько-освітнього, теоретико-соціологічного дискурсів, а також художньої парадигми підтверджують ефективність запропонованої у дослідженні парадигмальної стратегії дослідження ідеалу людини крізь призму трьох методологічних складових, а саме — як універсалії культури, теоретичної моделі та образу.

Розкрито зміст вказаних складових шляхом виявлення концептуальних ідей, закладених у наукових розвідках вітчизняних дослідників. Їх поява демонструє прагнення представників гуманітарної думки осмислити нові умови існування людини, висунути нові версії її інтерпретації на основі постнекласичних методологій пізнання й розкрити сутність ідеального і/або типового зразка людини на основі семантичного аналізу стану розвитку сучасної культури та картини світу «культурного суб'єкта». Формування нових теоретичних моделей людини обумовлено необхідністю виявити її атрибутивні характеристики, які, у значній мірі, стають віддзеркаленням типових рис культури Постмодерну.

Актуальність цих пошуків обумовлена тим, що відсутність ідеалу як регулюючої ідеї призводить до безсистемності дій соціальних інститутів, гальмує формування політики держави у гуманітарній та культурній сфері. Все це порушує механізми ефективної діяльності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому. Проте, сьогодні українське суспільство потребує вироблення образу ідеалу людини нового тисячоліття, що виступає антропологічним ідеалом сучасної культури з діалогічним, плюральним, нелінійним типом мислення, людини-творця, активного конструктора як індивідуальної, так і суспільної екзистенції.

Проведене дослідження не вичерпує поставленої проблеми. Перспективними напрямками подальших досліджень є застосування парадигмальної стратегії для різнорівневого аналізу образу людини, виробленого у різних формах сучасної культури, що дозволить реконструювати отриманні знання у джерело прогнозованих змін. Подальшого культурологічного вивчення потребують різні ідеальні конструкції — міфологеми, концепції, теорії, що віддзеркалюють уявлення про ідеал людини на різних культурно-історичних етапах розвитку людства. На окреме дослідження заслуговує сучасний український культурологічний простір, у якому мистецькими засобами створюється модель людини майбутнього.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. Овчарук О. В. Ідеал людини у культурологічних парадигмах ХХ–ХХІ століть: монографія. Київ: НАКККіМ, 2016. 268 с.

Рецензія: Чміль Ганна Павлівна. Рецензія на монографію Ольги Овчарук «Ідеал людини у культурологічних парадигмах ХХ–ХХІ століть» // Культурологічна думка: щорічник наукових праць. Київ: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 2017. № 11. С. 266–269.

2. Овчарук О. В. Людина у просторі культури: парадигмальні засади осмислення // Синергетична парадигма простору культури: монографія / наук.-ред. колегія: В. Д. Шульгіна (наук. ред.). Київ: НАКККіМ, 2014. С. 26–37.

Статті у наукових виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «культурологія»

3. Овчарук О. В. Становлення нових форм культурного виробництва у сучасному мистецькому просторі України // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2008. № 2. С. 60–64.

4. Овчарук О. В. Трансформація засобів сприймання культури «Іншого» // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2011. № 2. С. 76–81.

5. Овчарук О. В. Суб'єкт як феномен культуротворення // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XXVII. Київ: Міленіум, 2011. С. 196–202.

6. Овчарук О. В. Ідеал людини як концепт філософсько-культурологічного дискурсу // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XXVIII. Київ: Міленіум, 2012. С. 93–101.

7. Овчарук О. В. Еволюція проблеми ідеалу в розвитку культурософської думки другої половини ХХ — початку ХХІ ст. // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2012. № 2. С. 102–107.

8. Овчарук О. В. Філософсько-культурологічні аспекти національного ідеалу людини: особистісний вимір // Актуальні проблеми історії, теорії та прак-

тики художньої культури: рб. наук. праць. Вип. XXIX. Київ: Міленіум, 2012. С. 132–137.

9. Овчарук О. В. Феномен ідеалу у вітчизняному філософсько-культурологічному дискурсі 60–80-х рр. ХХ ст. // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2013. № 1. С. 78–81.

10. Овчарук О. В. Еволюція категорії ідеалу в культур-філософській спадщині Олександра Яценка // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2013. № 3. С. 54–61.

11. Овчарук О. В. Інновація як стратегія розвитку сучасної культурно-мистецької освіти // Культура України: зб. наук. пр. Вип. 42. У 2 ч. Ч. 1 / Харк. держ. акад. культури; за заг. ред. В. М. Шейка. Харків: ХДАК, 2013. С. 42–49.

12. Овчарук О. В. Формування антропологічних засад в історико-культурологічній думці України // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2013. № 2. С. 68–73.

13. Овчарук О. В. Концепт ідеалу: досвід наукового осмислення // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2013. № 4. С. 49–54.

14. Овчарук О. В. Культурософська спадщина української діаспори у вимірах персоналістичного дискурсу // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XXXI. Київ: Міленіум, 2013. С. 127–134.

15. Овчарук О. В. Образ людини в модусі культурософії українського літературного мистецтва кінця ХІХ — початку ХХ ст. // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць: наук. зап. Рівн. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 20. Т. 2 / упор. В. Г. Виткалов; редкол.: А. Г. Баканурський, С. В. Виткалов, О. М. Гончарова. Рівне: РДГУ, 2014. С. 68–72.

16. Овчарук О. В. Образ людини постмодерну в сучасному українському культурологічному дискурсі // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку: зб. наук. праць: наук. зап. Рівн. держ. гуманіт. ун-ту. Вип. 21. Т. 2 / упор. В. Г. Виткалов; редкол.: С. В. Виткалов, О. М. Гончарова, С. І. Жилюк та ін. Рівне: РДГУ, 2015. С. 75–80.

Статті у наукових фахових виданнях,

включених до міжнародних науково-метричних баз даних

17. Овчарук О. В. Ідеал у просторі культури: категоріальний статус поняття // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2014. № 1. С. 51–56.

18. Овчарук О. В. Моделювання як методологічний чинник формування образу людини // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2014. № 1. С. 36–41.

19. Овчарук О. В. Методологічні засади осмислення людини у вимірах історико-культурологічного дослідження // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2014. № 3. С. 87–92.

20. Овчарук О. В. Ідеал людини в культурологічній концепції М. Бердяєва // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2014. Вип. II (3). С. 73–78.

21. Овчарук О. В. Культурологічні концепції як форми наукового осмислення культури та людини // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2015. Вип. I (4). С. 40–44.

22. Овчарук О. В. Концепція людини Кліффорда Гірца у контексті культурологічної парадигми пізнання // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць. Вип. XXXIV. Київ: Міленіум, 2015. С. 194–202.

23. Овчарук О. В. Феномен «шістдесятництва» в українській культурі: шлях від тоталітаризму до незалежності // Культура і сучасність: альманах. Київ: Міленіум, 2015. № 1. С. 21–28.

24. Овчарук О. В. Антропологічний вимір культурологічного знання: методологічний аспект // Мистецтвознавчі записки: зб. наук. праць. Вип. 29. Київ: Міленіум, 2016. С. 108–117.

25. Овчарук О. В. Культурологічна концепція ідеалу людини Анатолія Федя // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. Київ: Міленіум, 2017. № 4. С. 73–77.

Статті у науковому іноземному виданні

26. Овчарук О. В. Культурологічні концепції «нової людини» в українському мистецтві початку XX століття // Spheres of culture: Branch of Ukrainian Studies of Maria Curi-Sklodovska University in Lublin. Lublin, 2015. Volume X. P. 342–350.

27. Овчарук О. В. Культурологічні аспекти наукових пошуків Київської філософської школи у 60–80-х рр. XX століття // Spheres of culture: Branch of Ukrainian Studies of Maria Curi-Sklodovska University in Lublin. Lublin, 2015. Volume XII. P. 364–371.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

28. Овчарук О. В. Засоби масової інформації як вид сучасної міжкультурної комунікації // Засоби масової інформації як феномен культури і культура у засобах масової інформації: зб. матеріалів Всеукр. наук.-теор. конф., Київ, 10–11 червня 2011 р. НАКККіМ, 2011. С. 116–119.

29. Овчарук О. В. Суб'єкт сучасного культуротворення: сутнісні характеристики // Діяльність продюсера в культурно-мистецькому просторі XXI століття: традиції, концепції, перспективи: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 15–16 грудня 2011 р. НАКККіМ, 2011. С. 45–49.

30. Овчарук О. В. Міжкультурний діалог: філософські засади формування // Поліфонія діалогу у постсучасній культурі: зб. наук. праць / упор. С. М. Садовенко, Л. В. Терещенко-Кайдан. Київ: НАКККіМ, 2013. С. 116–120.

31. Овчарук О. В. Антропологические аспекты философско-культурологического наследия зарубежной украиники второй половины XX века // Тра-

диции и современное состояние культуры и искусств: IV Междунар. науч. конф. НАН Беларуси. Минск, 2013. Ч. 2. С. 138–142.

32. Овчарук О. В. Українська культур-філософська думка початку ХХ ст. у контексті формування західноєвропейської антропологічної парадигми // Культурно-мистецька освіта як складова художнього простору ХХІ ст.: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 30 квітня 2014 р. Київ: НАКККиМ, 2014. С. 156–158.

33. Овчарук О. В. Діалогова парадигма як методологічна основа культурологічного осмислення людини // Україна-Греція: духовна спільність, наукові контакти, культурні зв'язки: зб. наук. праць / упоряд.: В. А. Личковах, Л. В. Терещенко-Кайдан, З. О. Босик. Київ: НАКККиМ, 2014. С. 88–93.

34. Овчарук О. В. Ціннісно-сміслові засади українського національного культуротворення у другій половині ХХ століття // Культурно-мистецьке середовище: творчість та технології: зб. матеріалів Восьмої міжнар. наук.-творчої конф., м. Київ, 16 квітня 2015 р. Київ: НАКККиМ, 2015. С. 96–98.

35. Овчарук О. В. Ідеал людини у парадигмі культури тоталітаризму // Україна-Греція в діалозі культур: Афонська спадщина, грецько-слов'янські зв'язки, мовні та наукові контакти: зб. наук. праць (за матеріалами VI Міжнар. наук.-практ. конф. «Діалог культур: Україна Греція», Київ, 21–22 вересня 2015 р.). Київ: Міленіум, 2015. С. 170–173.

36. Овчарук О. В. Людина та культура: культурологічні виміри осмислення // Регіональні культурні, мистецькі та освітні практики: Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Переяслав-Хмельницький, 15–16 березня 2016 р. С. 5–7.

37. Овчарук О. В. Культурно-мистецька освіта як чинник реалізації сучасних гуманітарних стратегій // Мистецька освіта і культура України ХХІ століття: євро інтеграційний вектор: зб. матеріалів Міжн. наук.-творч. конф., Одеса, Київ, Варшава, 12–13 травня 2016 р. Київ: НАКККиМ, 2016. С. 95–97.

38. Овчарук О. В. Людина постмодерну в культурологічних інтерпретаціях українського гуманітарного дискурсу // Інтерпретація як інструмент культурологічного дискурсу: зб. тез доповідей Всеукраїнської наук.-теор. конф. Київ: ІК НАМ, 2016. С. 84–86.

39. Овчарук О. В. Культур-антропологічні аспекти сучасного культурологічного дискурсу // Другі наукові читання, присвячені пам'яті доктора історичних наук, професора О. І. Путра: матеріали Всеукр. наук.-теоретич. конф. Київ, 20 листопада 2016 р. Київ: НАКККиМ, 2017. С. 156–158.

40. Овчарук О. В. Парадигмальність як методологічна домінанта у формуванні картини світу сучасного культуролога // Scientific and pedagogical internship «Education in the field of politology, sociology, history, and philosophy: perspective and priority directions of scientific research»: Internship proceedings, November 27 — December 1, 2017. Lublin: Izdevnieciba «Batija Publishing». P. 60–63.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

41 Овчарук О. В. Культурологічне знання у вимірах антропологічних проблем культури // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. Київ: Міленіум, 2014. Вип. II (1). С. 55–60.

42 Овчарук О. В. Сучасні методологічні засади осмислення культурологічних концепцій // Література та культура Полісся: зб. наук. праць. Вип. 79. № 3. / відп. ред. і упоряд. Г. В. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. С. 252–261.

43 Овчарук О. В. Культурологічні виміри осмислення людини у постнекласичній науковій парадигмі // Культурологічна думка: щорічник наук. праць. Київ: Ін-т культурології НАМ України, 2015. № 8. С. 13–18.

44 Овчарук О. В. Людина як концепт культурології у вимірах парадигмального підходу // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. Чернігів: ЧНТУ, 2016. С. 75–83.

АНОТАЦІЯ

Овчарук О. В. Парадигмальні виміри ідеалу людини у просторі культури ХХ — початку ХХІ століття. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора культурології за спеціальністю 26.00.01 — теорія та історія культури (034 — культурологія). — Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Міністерство культури України, Київ, 2018.

Дисертацію присвячено дослідженню антропологічної проблематики в дискурсі культурології. Обґрунтовано, що парадигмальність виступає як метаметодологія, на теоретичних засадах якої може здійснюватися всебічне, комплексне, багаторівневе дослідження таких складних систем як культура та людина. Методологічним інструментарієм виступає парадигмальний підхід, який дозволяє інтегрувати різні види наукових дискурсів та типів мислення — виявів смислового континууму різних культурних парадигм.

У сформульованій авторській концепції ідеал людини постає як *універсальна культура*, що уособлює уявлення про досконалий образ людини на основі універсальних смислів, цінностей, норм, вироблених певним типом культури; як *теоретична модель*, зміст якої розкривається в залежності від світоглядних засад домінуючих на певному історико-культурному етапі наукових парадигм; як *образ*, об'єктивація якого відбувається у різних видах мистецтв та практик культури (арт-практики, мода, дизайн, іміджмейкінг тощо).

Шляхом осмислення ідеалу людини як феномену культури простежено ціннісно-сміслові трансформації, що відбулися в просторі культури ХХ — початку ХХІ століть. Доведено, що образ ідеалу людини є невід'ємною складовою динаміки культури як моделі діалогу різних історичних типів культурної свідомості та світорозуміння.

Ключові слова: ідеал, ідеал людини, антропологічна проблематика, феномен культури, суб'єкт культури, парадигма, парадигмальний підхід, парадигмальні виміри, метаметодологія, культурна свідомість, культурологічна концепція, трансформація, Модерн, Постмодерн.

АННОТАЦІЯ

Овчарук О. В. Парадигмальні виміри ідеала людини в культурному просторі ХХ — початку ХХІ століття. — Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на соискание ученой степени доктора культурологии по специальности 26.00.01 — теория и история культуры (034 — культурология). — Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств, Министерство культуры Украины, Киев, 2018.

Дисертація посвящена дослідженню антропологічної проблематики в дискурсі культурології. Обосновано, що парадигмальність виступає як метаметодологія, на основі якої може здійснюватися всебічне, комплексне, багаторівневе дослідження таких складних систем як культура і людина. Методологічним інструментарієм виступає парадигмальний підхід, який дозволяє інтегрувати різні види наукових дискурсів і типів мислення різних культурних парадигм.

В сформульованій авторської концепції ідеал людини предстает як універсальність культури, що олицетворяє представлення про ідеальну людину на основі універсальних значень, цінностей, норм, вироблених певним типом культури; як теоретична модель, зміст якої розкривається в залежності від світоглядних основ домінуючих на певному культурному етапі наукових парадигм; як образ, об'єктивізація якого відбувається в різних видах мистецтва і практик культури (арт-практики, мода, дизайн, іміджмейкінг і т.д.).

Через осмислення ідеала людини як феномена культури прослідковується ціннісно-значущі трансформації, що відбулися в культурному просторі ХХ — початку ХХІ століття. Доведено, що образ ідеала людини є невід'ємною складовою динаміки культури як моделі діалогу різних історичних типів культурного свідомості і світоуваження.

Ключевые слова: ідеал, ідеал людини, антропологічна проблематика, феномен культури, суб'єкт культури, парадигма, парадигмальний підхід, парадигмальні виміри, метаметодологія, культурне свідомість, культурологічна концепція, трансформація, Модерн, Постмодерн.

SUMMARY

Ovcharuk O. V. Paradigmatic Measurements of the Human Ideal in the Cultural Space of the 20 — early 21 Century. — The qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for the Degree of Doctor in Culturology, Specialty 26.00.01 — Theory and History of Culture (034 — Cultural Studies). — The National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts, Ministry of Culture of Ukraine, Kyiv, 2018.

The dissertation is devoted to the study of anthropological problems in theoretical discourse of cultural studies. Through understanding the ideal of man as a phenomenon of culture, the value-semantic transformations that took place in the cultural space of the 20th and the beginning of the 21st century were traced. The methodological basis for the study of these processes was the combination of classical, non-classical and post-classical approaches to cognition. In this connection, it has been determined that paradigm propagates in cultural science as a meta-methodology, on the theoretical basis of which a comprehensive, complex, multi-level study of complex systems such as culture and people can be carried out. The methodological tool for this is the paradigmatic approach that allows the integration of various types of scientific discourses and types of thinking as manifestations of the semantic continuum of various cultural paradigms.

In dissertation the cultural conceptualization of key concepts of research, which substantially expands the conceptual sphere of modern culturological science, has been realized. In the formulated author's concept, the ideal of man appears as a universal of culture, which embodies the idea of a perfect image of man on the basis of universal meanings, values, norms produced by a certain type of culture; as a theoretical model, the content of which is disclosed, depending on the ideological foundations of scientific paradigms dominant at a certain historical and cultural stage; as an image whose objectification takes place in various forms of arts (literary, visual, theatrical, musical, cinema, etc.) and creative practices (art practices, fashion, design, image-making, etc.), which appears as a human image of culture, which is expressed as existence, and due.

In order to reveal new meanings and values of the categorical apparatus generated by the cultural context of the modern era, the explication of the ideal category was carried out in the work. In the paradigm of culturology, the ideal appears as the quintessence of culture, which is fixed in any form of social practice of people, systems of communication and intergenerational transmission of universal semantic codes of culture.

On the basis of the proposed methodology, the work revealed specific approaches to understanding the ideal of man from the standpoint of philosophical and anthropological, cultural-anthropological scientific paradigms that emerged in the European cultural space at the turn of the 19-th and early 20-th centuries. In the dimensions of Ukrainian art of the first third of the twentieth century, the ideal of man as a cultural phenomenon was conceived through the image. On the basis of the analysis of the cultural-philosophical discourse of Ukrainian scholars — representatives of the Western diasporas it is proved that, the scientific work laid the theoretical foundation for the formation of a cultural paradigm in the field of domestic humanitarian knowledge.

The transformation of the ideal and the ideal of man in the semantic universe of the totalitarian culture of the second half of the twentieth century was traced. It is proved that the socio-cultural paradigm of a totalitarian society, which produces destructive forms of human existence, causes the reduction of its essential manifestations and deprives the realization of personal individuality. It is substantiated that the formation of a cultural paradigm in the field of Ukrainian

humanitarian knowledge in the second half of the twentieth century was due to the theoretical achievements of well-known representatives of the Kyiv philosophical world-view and anthropological school.

Based on the analysis of the concepts of foreign scientists of the second half of the twentieth century, the key principles of their approaches to human comprehension are defined. Postmodern philosophers tried to move away from the concept of holistic individuality, the conformist one-dimensional type of man (G. Marcuse) as a creature of the civilization of reason, to question the idea of the existence of a universal, unified, unchanging "I" and to form an alternative image of man.

A large-scale scientific understanding by Ukrainian scientists at the end of the 20th and early 21centuries of the problem of man and culture in the conditions of the formation of the national cultural space became possible in the context of a powerful social request for the reproduction of a specific Ukrainian socio-cultural environment as the only possible basis for the formation of a Ukrainian human being. This process demonstrates the desire of representatives of the national humanitarian thought to comprehend the new conditions of human existence, put forward new versions of its interpretation on the basis of post-classical methodologies of cognition and reveal the essence of an ideal and/or typical sample of a person of modern culture, to identify its attributive characteristics.

Key words: ideal, human ideal, anthropological problems, cultural phenomenon, paradigm, paradigmatic approach, paradigmatic measurements, meta-methodology, cultural consciousness, culturological concept, transformation, Modern, Postmodern.

Підписано до друку 26.02.18. Формат 60x84 ¹/₁₆. Папір др. апарат.
Друк офсетний. Облік.-вид. арк. 1,8. Зам. 22. Тираж 100.

Видавець і виготовлювач
Друкарня Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв
Адреса: 01015, Київ-15, вул. Лаврська, 9
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів
видавничої справи ДК № 2544 від 27.06.2006

